

Araştırma Makalesi

İngiltere'nin Bahreyn Adaları'na Dair Hâkimiyet İddiaları ve İngiliz Seyyah James Theodore Bent'in Bahreyn Seyahati (1889)*Britain's Claims Of Sovereignty Over The Bahrain Islands and The Journey of to Bahrain by The British Traveller James Theodore Bent (1889)***Fatma Erkaya Topçu*** ***Sorumlu yazar/Corresponding author**, Dr. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, Türkiye, E-posta: ferkayatopcu@gmail.com*Erciyes University, Institute of Social Sciences, Kayseri, Türkiye. Email: ferkayatopcu@gmail.com***Atıf:** Erkaya Topçu F. (2026). İngiltere'nin Bahreyn Adaları'na Dair Hâkimiyet İddiaları ve İngiliz Seyyah James Theodore Bent'in Bahreyn Seyahati (1889). *Çeşm-i Cihan: Tarih-Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, 13(1), 89-107.<https://doi.org/DOI: 10.30804/cesmicihan.1967428>**Makale Bilgisi****Öz****Makale Tarihçesi**Geliş Tarihi:

09.06.2026

Kabul Tarihi:

18.07.2026

Yayınlanma Tarihi:

01.08.2026

Anahtar Sözcükler

İngiltere

Bahreyn

James Theodore Bent

Kraliyet Coğrafya Topluluğu

Exploration

Bu çalışma, 1889 yılında İngiliz seyyah James Theodore Bent tarafından gerçekleştirilen Bahreyn seyahatini; İngiltere'nin 19. yüzyılda uyguladığı Basra Körfezi siyaseti ve Osmanlı Devleti ile yaşadığı hâkimiyet mücadelesi çerçevesinde değerlendirmektedir. Basra Körfezi, 16. yüzyıldan itibaren Portekiz, Hollanda, Fransa ve İngiltere gibi Avrupalı güçler ile Osmanlı Devleti arasında siyasi ve ticari rekabetin yaşandığı bölge olmuştur. İngiltere özelinde bölgenin önemi Hindistan'a giden yolların güvenliğini sağlamak ve Bahreyn'in bölgenin en önemli endüstri ve ticari ürünü olan inci avcılığının merkezi olmasından kaynaklanmıştır. Bu nedenle İngiltere bölgedeki nüfuzunu güçlendirmek üzere yerel şeyhlerle ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Aynı zamanda bölgeye gönderdiği arkeolog, diplomat, asker vb. unvanlara sahip görevlilerle marifetiyle Bahreyn'in coğrafî, tarihi, arkeolojik ve jeolojik özellikleri hakkında bilgi toplamıştır. Bu süreçte Kraliyet Coğrafya Topluluğu üyesi olan James Theodore Bent'in 1889 tarihli Bahreyn seyahati, İngiltere'nin emperyalist politikasında bilgi üretimi sağlayan önemli kaynaklardan biri olmuştur. Bu çalışmada, James Theodore Bent'in Kraliyet Coğrafya Topluluğu'nun resmi yayın organında yayımlanan seyahat raporu temel alınarak İngiltere'nin bölgedeki politikaları değerlendirilmektedir. Bu bağlamda çalışma keşif faaliyetlerinin yalnızca bilimsel amaç taşımadığını, aynı zamanda İngiltere'nin emperyal genişlemese sürecinde katkı sağlayacak veriler elde etmesinde önemli bir kaynak olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Article Information	Abstract
Article History <u>Received:</u> 09.06.2026 <u>Accepted:</u> 18.07.2026 <u>Published:</u> 01.08.2026 Keywords England Bahrain James Theodore Bent Royal Geographical Society Exploration	<i>This study evaluates the trip to Bahrain undertaken by the British traveller James Theodore Bent in 1889 within the context of Britain's 19th-century policy toward the Persian Gulf and its struggle for dominance with the Ottoman Empire. As of the 16th century, the Persian Gulf had been a region of political and commercial rivalry between European powers such as Portugal, the Netherlands, France, and England, and the Ottoman Empire. Particularly for England, the region's importance stemmed from its role in ensuring the security of trade routes to India and from the fact that Bahrain served as the centre of the pearl-diving industry, the region's most significant industrial and commercial product. For this reason, Britain sought to strengthen its influence in the region by fostering relationships with local sheikhs. At the same time, it gathered information on Bahrain's geographical, historical, archaeological, and geological features through officials-including archaeologists, diplomats, and military personnel-whom it dispatched to the region. During this period, the 1889 journey to Bahrain by James Theodore Bent, a member of the Royal Geographical Society, served as a key source of information for Britain's imperialist policy. In this study, Britain's policies in the region are evaluated based on James Theodore Bent's travel report, which was published in the official journal of the Royal Geographical Society. In this context, the study aims to prove that exploration activities were not solely for scientific purposes but also served as a means of contributing to Britain's imperial expansion.</i>

Giriş

Basra Körfezi 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Portekiz, Hollanda, Fransa, İngiltere gibi Avrupa devletleri ile birlikte Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ticari rekabet sahası olmuştur. Önemli limanlar ve ticari güzergâhlara sahip olması emperyalist çıkarları olan devletlerin gözünden kaçmazken; İngiltere bağlamında bölgeyi cazip hale getiren etken Hindistan'a giden yolların güvenliği sağlamaya yönelik endişeler olmuştur. Bu nedenle Basra Körfezi'nde meydana gelen gelişmelerin anlaşılabilir ve değerlendirilebilir bir hale gelmesi için bölgenin jeopolitiği, siyasi ve ticari süreçlerinin bilinmesi gerekmektedir. Bu çalışmaya konu olan Bahreyn'in bölgede var olan inci avcılığının merkezi olması hasebiyle İngiltere'nin bundan faydalanmak istediği bilinmektedir. Bu bağlamda İngiltere yerel şeyhler ile iletişim kurarak denizlerde korsan ve köle ticaretini engellemek bahanesiyle yaptığı anlaşmalar ile bölgede hâkimiyetini tesis etmek istemiştir. İngiltere, hâkimiyet kurmak istediği coğrafyalar hakkında çeşitli gerekçelerle görevlendirdiği seyyah, arkeolog ve diplomatlar aracılığıyla bilgi edinmiştir. Bu doğrultuda Bahreyn hakkında rapor hazırlayan isim ise seyyah James Theodore Bent olmuştur.

James Theodore Bent arkeolojiye merak salmış, Bahreyn üzerinde çeşitli araştırmalar yapmış ve bir seyyah olarak önemli veriler elde etmiştir. İngiltere'nin

istihbari bilgi ediniminde önemli bir yerde duran Kraliyet Coğrafya Topluluğu'na Bahreyn hakkında hazırladığı bu raporu sunmuştur. 1889 yılında gerçekleşen keşif seyahati, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında Bahreyn meselesinin zuhur ettiği dönem olması hasebiyle önemlidir. Nitekim James Theodore Bent'in raporunda İngilizlerin Bahreyn'in fiili sahipleri olduğunu iddia etmesi sağladığı coğrafi bilgilerin yanında İngiltere'nin politikasının bir destekçisi olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın ilk iki bölümünde genelde Basra Körfezi, özelde Bahreyn'in coğrafi ve tarihsel gelişimi hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümünde seyyah James Theodore Bent'in hayatı ve son bölümde ise Bahreyn üzerine hazırladığı seyahat raporu değerlendirmeye alınmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı; söz konusu raporun dönemin İngiltere'sinin politikasına ve Bahreyn stratejisine sağladığı dolaylı faydaları ortaya koymaktır.

1. 19. Yüzyılda Basra Körfezi ve Osmanlı-İngiliz Rekabetinin Genel Çerçevesi

Basra Körfezi, Hint Okyanusu'nda Arabistan Yarımadası ve İran arasında yer almaktadır. Doğusunda İran, kuzeybatısında Irak ve Kuveyt, batısında Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri bulunur. Dicle ile Fırat nehirleri birleşerek Şattülarab adıyla Körfez'in kuzey ucundan denize dökülür. Körfez; kuzey-güney doğrultusunda Şattülarab'ın döküldüğü yerden Hürmüz Boğazı'na kadar uzanarak buradan Umman Denizi'ne ve Hint Okyanusu'na dökülür (Kılıç, 2014, 320). Araplar tarafından el-Halicü'l-Arabi, İranlılar tarafından Halic-i Fârisî ve bölgede bir dönem hâkimiyet kurmuş olan Osmanlılar tarafından da Basra Körfezi adıyla anılır. Osmanlı Devleti'nin Körfez üzerindeki hâkimiyeti 16. yüzyılın başlarında Basra ve Lahsa'nın fethedilmesiyle başlamış ve I. Dünya Savaşı'na kadar söz konusu hâkimiyet devam etmiştir. Körfez'in kıyılarında Fav, Basra, Kuveyt, Katif, Uceyr, Bahreyn, Katar, Maskat, Buşir, Bender Abbas gibi liman ve kıyı şehirleri yer almaktadır (Bilge, 1992, 114).

Basra Körfezi hem Hindistan yolu güzergâhında hem de Akdeniz'e giden yolun üzerinde bulunması nedeniyle ticari açıdan öneme sahiptir (Kılıç, 2014, 320). Dolayısıyla söz konusu önem bölgede var olan ticari ve ekonomik mücadelenin siyasi bir çekişme sahasına evrilmesine neden olmuştur. Bu bağlamda 16. yüzyılda Portekiz Krallığı, 19. yüzyılda da İngiltere bir güç olarak ön plana çıkmıştır. İngiltere Basra Körfezi'ne ilk olarak ticaret yapmak isteyen tüccarlar vasıtasıyla gelmiştir. 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra bölgedeki nüfuzu tartışmasız bir seviyeye ulaşarak Körfez'in koruyuculuğu İngilizlerin eline geçmiştir (Kelly, 1968, 1). Ancak söz konusu coğrafyada İngiltere'nin nüfuzu ifade edilirken Osmanlı Devleti'nin varlığı ihmal edilmiş gibi görünmektedir. Bu eksikliği gidermek adına Basra Körfezi'ndeki Osmanlı egemenliğine değinilmesi, çalışmanın derinliğini artıracaktır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin Basra Körfezi'ndeki tarihsel varlığı ve nüfuzu ne durumdaydı?

Osmanlı Devleti için Yavuz Sultan Selim'in 1516 Suriye ve 1517 Mısır seferlerinden sonra Hint Okyanusu'ndan Basra Körfezi'ne, Anadolu sınırlarına ve Kuzey Afrika'ya kadar olan coğrafyaya hâkim olmak stratejik ve tabii bir zorunluluk haline gelmiştir (Akyıldız-Kurşun, 2015, 3). İngiltere ile Osmanlı Devleti'nin Basra Körfezi'nde karşı karşıya gelmesinden öncesine bakıldığında Osmanlı Devleti'nin Kızıldeniz'e; Portekizlilerin de Körfez'e yerleştikleri bilinmektedir. Portekizliler Körfez ve Doğu Akdeniz üzerinden ticaretlerini Karadeniz'e ulaştırmak amacıyla hareket ederken; Osmanlı Devleti de hâkimiyet sahasını genişletmiştir (Yurdakul, 2018, 16). Bu bağlamda Suriye, Mısır, Hicaz, Basra Körfezi, Trablusgarp, Cezayir, Tunus, Yemen gibi bölgeleri egemenliği altına almıştır (Akyıldız-Kurşun, 2015, 3-4). Kanuni Sultan Süleyman'ın *Halife-i Ruyi Zemin* unvanını üstlenmesiyle hac yollarını koruma ve açık tutma sorumluluğu Osmanlı sultanına verilmiştir. Bu maksatla Hint Denizi'nde Portekiz varlığına son vermek için bazı girişimlerde bulunulmuş ancak başarı sağlanamamıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Habeşistan ve Hindistan seferine yönelirken Portekizliler bundan yararlanmış ve bölgede güç kazanmıştır. Ancak Osmanlı Devleti Basra Körfezi üzerinde Portekizlilerin yerleşmesine karşı mücadelesine devam etmiştir (Yurdakul, 2018, 16).

Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti bölgede birçok savaş yapmış ve Orta Doğu coğrafyasında belirgin güç olmak istemiştir. Nitekim bölgede hâkimiyet kurmak isteyen Pers İmparatorluğu ile zorlu mücadelelere girişmiş ancak her iki ülke de bölge üzerinde nüfuz kaybetmiştir. 18. yüzyılın sonlarına doğru Basra Körfezi üzerinde Osmanlı-İran gerilimine katılan bir diğer devlet İngiltere olmuştur. İngiltere yerel şeyhler ile görüşmeler sağlayarak söz konusu rekabeti kendi lehine çevirmesini bilmiş ve bölgede nüfuz kazanmıştır (Kılıç, 2014, 321). Bu bağlamda İngiltere'nin 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Basra Körfezi üzerinde yürüttüğü politika siyasi nüfuz kurmaya evrilmiş ve bu durum söz konusu coğrafyada Osmanlı-İngiliz rekabetine neden olmuştur (Umar, 2016, 563).

Basra Körfezi 16. ve 19. yüzyıllar arasında Portekiz, Hollanda, Fransa ve ardından İngiltere'nin siyasi ve ticari rekabet sahası haline gelirken; İngiltere'nin Basra Körfezi politikalarında belirleyici etkenin Hindistan sömürgeleri olduğu bilinmektedir. 1600'de Doğu Hindistan Şirketi'nin kurulması ile Hindistan, İngiltere için hayati önem taşıyan bir saha haline gelmiştir (Koğ, Devenci, 2024, 729). Doğu Hindistan Şirketi, 31 Aralık 1600'de Portekiz ve İspanya'nın tekelinde bulunan Uzakdoğu ve Hindistan baharat ticaretinden pay almak isteyen İngiliz tüccarlar tarafından krallık beratı marifetiyle kurulmuş; zamanla dünyanın en büyük ticari organizasyonlarından biri haline gelmiştir (Özcan, 2000, 294). Dolayısıyla İngiltere'nin 19. yüzyıl siyasetinin en önemli meselesi Hindistan yolunu koruma altında tutmak ve sömürgelerine kıyası olan denizlerde üstünlük sağlamak olmuştur (Balcı, 2012, 2). Aynı zamanda İngiltere'nin Basra Körfezi ve sahillerinde ilgisini yönelttiği bir diğer mesele bölgenin en önemli endüstri kaynağı olan

inci avcılığı olmuştur (Lorimer, 1915, 2220). Nitekim Basra Körfezi'nin en kaliteli ve saf incisinin üretildiği yer, çalışmaya konu olan Bahreyn'dir (Rihani, 1930, 275).

İngiltere, inci avcılığının yerel kabilelere sağladığı kazancın farkına varmıştır. Dolayısıyla söz konusu ticaretin daha gelişmiş araçlarla ticari potansiyelini artırmak ve bundan faydalanmak amacıyla 19. yüzyıl politikasını bu kabileleri himayesi altına almaya yönelik girişimlere yöneltmiştir. Ancak Basra Körfezi'nde Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti önemli sorunlardan biri olmuştur (Koğ, Deveci, 2024, 730). Osmanlı Devleti'nin Körfez'deki varlığı Bahreyn ile ilgilenen İngiltere için bir tehdit olarak görülmesine rağmen; Osmanlı Devleti takip ettiği bazı politikalar ile I. Dünya Savaşı'na kadar bölgede varlığını hissettirmiştir (Korkmaz, 2018, 212).

2. Bahreyn Adaları'nın Coğrafi Özellikleri ve Tarihsel Gelişimi

Bahreyn adaları, Osmanlı Devleti'nin Basra Körfezi'ne inmesinden itibaren siyasi bir çekişme sahası haline gelmiştir. Bahreyn halkının Müslüman olması, Osmanlı idarecilerinin Bahreyn'i kendi toprağı kabul ederek müdahale etmelerine vesile olurken; Osmanlı belgelerinde egemenlik iddialarının olduğu "Necid Sahilleri" ifadesi Kuveyt, Katar ve Bahreyn'i içine alarak Maskat'a kadar uzanan bölgeler için kullanılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında bile İngilizlere karşı Bahreyn'de egemenlik hakkını savunduğu bilinmektedir. Bununla birlikte Bahreyn şeyhlerinin de dış müdahalenin olmadığı dönemlerde Osmanlı'ya bağlılıklarını bildirdikleri görülmektedir. Klasik dönemde Osmanlı Devleti'nin Bahreyn üzerinde yaşanan çekişmelerde en önemli rakibi Pers İmparatorluğu iken 19. yüzyılda İngilizlerin Basra Körfezi'nde Maskat'tan sonra Bahreyn'e önem vermeleri üzerine burada Osmanlı-İngiliz çekişmelere gün yüzüne çıkmıştır (Akyıldız-Kurşun, 2015, 34).

Bahreyn adalarının önemi coğrafi konumundan kaynaklanmaktadır. Bu cümleden hareketle Bahreyn'in Portekiz, İran, İngiltere ve Osmanlı Devleti ile çok sayıda yerel kabileler arasında devamlı surette meydana gelen bir çekişme sahası olduğu bilinmektedir (Balcı, 2012, 3). Basra Körfezi'nde Arap anakarasının 24-30 km açığında bulunan Bahreyn, Katar'ın kuzeydoğusunda yer alan beş adadan oluşan bir ada devletidir. Bahreyn adaları, tarih öncesi çağlardan beri takip edilen ve Orta Doğu sularında ticari ve denizcilik çıkarları olan denizci güçler tarafından sıklıkla arzu edilen Basra Körfezi'nin en önemli endüstrisi olan inci avcılığının merkezi konumundadır (Charteris, 1934, 7-8). Adını adaların en büyüğü olan Bahreyn'den almakta ve Bahreyn kelimesi Arapça'da "iki deniz" anlamına gelmektedir. Başşehir Menâme'nin de bulunduğu Bahreyn adasının dışında Ümmüsan, Muharrak, Ümmüsabban, Nebî Sâlih ve Sâye adaları da bulunmaktadır (Bilge, 1991, 492). Bu açıdan değerlendirildiğinde tarih boyunca Bahreyn, deniz ticareti açısından daima önem arz etmiş ve Basra Körfezi'nin orta kesimindeki en büyük liman ve ticaret merkezi olmuştur (ICJ, 1996, 18).

Bahreyn'in Basra Körfezi'ndeki ada olarak konumu, ona bölgesel bir ticaret ve ulaşım merkezi olarak önem kazandırmıştır. Ayrıca denizcilerin içme suyu ihtiyacını karşılamak için kıyıda uzakta fışkıran tatlı su kaynaklarının varlığı adayı Basra Körfezi'nde doğal bir liman haline getirmiştir. Konu ile ilgili James Theodore Bent hazırladığı raporunda oldukça detaylı bilgi vermiştir. İç kesimlerde bulunan diğer kaynaklar sulama sisteminin geliştirilmesine olanak sağlayarak Bahreyn, Körfez'in ekili sahası haline gelmiştir. Ayrıca petrolün keşfinden önce Bahreyn, körfezdeki en zengin inci yataklarına sahip olmakla bilinmektedir (Abdel, 1988, 42). Bu bağlamda Bahreyn'in önemi Rihani tarafından şu şekilde özetlenmektedir:

Maskat ve Basra arasında Bahreyn'den daha güzel bir savaş ve ticaret için uygun konum yoktur. Basra Körfezi'nin ortasında güvenli bir alanda yer alır. İnci yatakları ile çevrili olmasından dolayı şiirsel bir imgeye bile layıktır. Geçmişte olduğu gibi bugünde dünyanın fatihlerinin, tüccarlarını ve sömürgecilerini cezbetmesi şaşırtıcı değil (Rihani, 1930, 284).

Bu cümleden Avrupalı güçlerin Bahreyn üzerinde rekabet etmelerinin temel nedenleri görülmektedir. Bahreyn'in Avrupalı güçler ve Pers İmparatorluğu'nun bir rekabet sahası haline gelmesinden kaynaklanan siyasi durumdan ilk yararlananlar Umman Arapları olmuştur. Umman, 1717'de Bahreyn'i Pers İmparatorluğu'ndan geri almış ancak 1737-1744 yılları arasında bir dönem üstünlüğünü yeniden sağlamıştır. Ancak 1783 yılında ticaret ve inci avcılığı üslerinden adaya saldıran Bani Utûb kabilesinden Âl-i Halife ailesine yenilmiştir (Khuri, 1980, 7).

1783 yılında Utûb kabilesinden Âl-i Halife'nin hâkimiyetine giren Bahreyn'in bu tarihten sonra ticareti canlanmıştır. Bir süre barış içinde kalan Bahreyn 1802'de Umman Sultanı Seyyid Sultan'ın saldırısına uğramış; Vehhabilerin yardımı ile geri püskürtülmüştür. Vehhabiler bu tarihten sonra Bahreyn'i merkez olarak seçmişler ve faaliyetlerini yürütmeye başlamışlardır (Bilge, 1991, 494). Ortaya çıkışından günümüze kadar İslam dünyasında çok yönlü bir etkiye sahip olan ve dini bir hareket olarak nitelenen Vehhabilik; kurucusu Muhammed b. Abdülvehhâb ile Suud ailesinin emiri Muhammed b. Suud arasında 1745 yılında yapılan ittifak ile siyasi bir kimlik kazanmıştır. Söz konusu ittifak ile Vehhabilerin hâkimiyet sahası 19. yüzyılın başlarına gelindiğinde Arabistan'dan Basra Körfezi'ne kadar yayılmış ve Osmanlı Devleti'nin bölgede nüfuzu kırılmıştır. Osmanlı Devleti bunun üzerine 1811 yılında Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ve oğullarını Vehhabilerin üzerine göndermiş ve hâkimiyet kurdukları Hicaz'dan çıkarmakla görevlendirmiştir (Büyükkara, 2012, 611). Böylece Osmanlı Devleti'ne bağlı Mısır kuvvetleri Bahreyn'de Vehhabi kontrolünü zayıflatmıştır (Bilge, 1991, 494). 1838 yılına gelindiğinde ise Osmanlı Devleti'nin Faysal bin Türkî kumandasındaki Vehhabi kuvvetlerini yenerek Ahsa'yı ele geçirmesiyle Bahreyn Şeyhi Abdullah bin Ahmed'in Osmanlı Devleti'ne tabiiyet bildirerek vergi ödemeyi kabul ettiği bilinmektedir (Record

of Bahrain Primary Documents 1820-1960, Vol I "1820-1868", 386-389). Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında Bahreyn üzerindeki hâkimiyet iddiaları artarak devam etmiştir.

Bununla birlikte İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında meydana gelen Bahreyn üzerindeki hâkimiyet iddialarının tarihsel arka planına bakıldığında; İngiltere'nin Hindistan'ı ve ulaşım yollarını koruma isteğinin varlığı görülmektedir. Bu bağlamda İngiltere'nin Basra Körfezi'ndeki çıkarlarını korumak için bir sömürge yönetimi kurmaktan ziyade var olan yerel şeyhliklerin otoritesini koruyarak iç işlerinde özerk dış işlerinde İngiltere'nin kontrolünde bir siyasi yapıyı teşekkül ettiği bilinmektedir. İngiltere, söz konusu şeyhlikleri ayrı birer siyasi birim olarak tanımakla birlikte her biriyle ayrı ayrı anlaşmalar yapmış ve çok parçalı bir jeopolitik yapı meydana getirmiştir. Bu durum Bahreyn özelinde değerlendirildiğinde Âl-i Halife ailesinin Utûb kabilesine mensup olması, İngiltere'nin sosyolojik olgular ile hareket ettiğini ve parçalı yapının bir örneği olduğunu göstermektedir (Şimşek ve Kaya, 2020, 84).

İngiltere söz konusu hareketi ile bölgede ayrıştırma politikası uygulayarak yerel kabilelerden gelebilecek olası tehlikeler karşısında kontrol sağlayabilmeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda öncelikle Basra Körfezi'nde giderek artan korsanlık girişimlerinin önüne set kurmak amacıyla Vehhabilerden cesaret alarak İngiliz gemilerine saldıran Arap korsanlarına, Doğu Hindistan Şirketi donanmaları marifetiyle 1806, 1809, 1819 yıllarında cezalandırıcı önlemler alma emri verilmiştir (Hurewitz, 1956, 88). Bu bağlamda İngiltere, Basra Körfezi'nde korsanlık faaliyetlerini ve köle ticaretini engellemek amacıyla yerel şeyhlikler ile *Trucial Coast* adıyla 8 Ocak 1820'de Genel Barış Antlaşmasını imzalamıştır (Khuri, 1980, 8-9). Söz konusu antlaşma İngiltere'nin Basra Körfezi'nin güvenliğinden sorumlu olmasının başlangıcını işaret etmiştir. Bu antlaşmanın belirlenen maddelerine göre tarafların karada ve denizde korsanlık faaliyetleri durdurulmuştur (Hurewitz, 1956, 88-89). Söz konusu antlaşmaya Bahreyn şeyhinin de taahhüt ettiği ve aynı şartları içeren anlaşmanın 23 Şubat 1820 tarihinde imzalandığı görülmektedir (IOR/R/15/1/740, 1820-1914, 1-3). Bahreyn şeyhi ile İngiltere arasında imzalanan bu antlaşma, 150 yıl devam edecek karşılıklı ilişkinin temelini oluşturmaktadır.

1840 ile 1870 yılları arasında İngiltere'nin Bahreyn işlerine daha fazla müdahil olduğu ve onu savunmak amacıyla daha fazla çaba sarf ettiği bilinmektedir. 1840'lı yıllarda Mısır birliklerinin Arabistan'dan çekilmesi ile İngilizler Basra Körfezi'nde kendilerini daha güvende hissetmişler ve bu tarihten sonra Bahreyn'e yönelik politikalarında farklı bir yaklaşım içine girmişlerdir. İngiliz politikasını etkileyen şey ise Âl-i Halife kabilesinde meydana gelen taht mücadeleleri olmuştur. 1834 yılında Bahreyn Şeyhi Süleyman bin Ahmed'in ölmesiyle kardeşi ve oğlu arasında mücadele yaşanmış ancak oğlu Şeyh Muhammed bin Halife 1840 yılında Bahreyn yönetimini devralmıştır. Şeyh Muhammed'in yönetimi sırasında 1842-1868 yılları arasında Bahreyn'de İngiliz müdahalesi artış göstermiştir. 1849 yılında Şeyh Muhammed, İngiliz hükûmetine

bağlılığını ifade ederek koruma talebinde bulunmuş ancak İngiltere buna hazır olmadığını ifade etmiştir (Abdel, 1988, 54-61). Bunun üzerine Şeyh Muhammed Osmanlı Devleti'nden Vehhabilere karşı yardım istemiş; Osmanlı Devleti 1851 yılında Bahreyn üzerinde hâkimiyetini açıklamış ancak İngiltere bunu da kabul etmemiştir (Bilge, 1991, 494-495).

1853 yılına gelindiğinde ise İngiltere, körfezde inci ticaretinin kontrolünün tamamını elinde tutmak amacıyla şeyhlerin haricinde Bahreyn, Katar, Kuveyt ve Umman gibi körfeze kıyısı olan stratejik bölgeleri kontrol altına almayı amaçlamıştır. Ancak bunu sağlayabilmek için denizlerde herhangi bir tehlike durumunun olmaması gerekiyordu (Koğ-Deveci, 2024, 736). Bu bağlamda 4 Mayıs 1853 tarihinde denizlerde saldırıların tamamen durmasını öngören 3 maddelik "Denizlerde Kalıcı Barış Antlaşması" imzalanmıştır (IOR/R/15/1/735, 1906, 11-12). Söz konusu antlaşmaya Bahreyn 31 Mayıs 1861 tarihinde dâhil olmuştur. Bunun nedeni daha öncede ifade edildiği gibi 1849 yılında Şeyh Muhammed ve kardeşleri arasında yaşanan taht mücadelelerine İngiltere'nin müdahale olmak istememesi üzerine Bahreyn şeyhinin Osmanlı Devleti'nden 1859 yılında yardım talebinde bulunması olmuştur (Bilge, 1991, 494-495). Bahreyn Şeyhi Muhammed bin Halife, antlaşma kapsamında aidiyetini şu şekilde ifade etmiştir:

Basra Körfezi'nde deniz saldırılarından kaynaklanan ve devam eden kabile karışıklıklarını göz önünde bulundurarak; Bahreyn'in bağımsız hükümdarı olarak kendi adıma ve varislerim, haleflerim adına, bu belgeye şahitlik eden kabile reisleri ve ileri gelenleri huzurunda İngiliz hükümeti ile ticaretin geliştirilmesini ve güvenliği amaçlayan sürekli barış ve dostluk antlaşmasını imzalıyor ve kabul ediyorum (IOR/R/15/1/740, 1820-1914, 6-7).

Bu tarihten sonra Bahreyn, Osmanlı Devleti ile İngiltere'nin sürekli çatışacağı bir saha haline gelmiş ve I. Dünya Savaşı'na kadar Bahreyn meselesi, Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde devam eden bir unsur olmuştur (Bilge, 1991, 494-495). Osmanlı Devleti, 1871 yılında Bağdat Valisi Mithat Paşa'nın gerçekleştirdiği Ahsa seferinde Bahreyn'i hâkimiyet iddiasının dışında tutmuş ve İngilizler ile savaşmaktan kaçınmıştır. Ancak her defasında hâkimiyet iddialarını yenilemiş ve II. Abdülhamit döneminde Bahreyn halkına Osmanlı tebaası muamelesi yapılmıştır. Bu mesele ise İngiltere nezdinde daima protestolara sebep olmuştur (Akyıldız-Kurşun, 2015, 35).

Osmanlı Devleti'nin Bahreyn özelinde etkin bir siyaset izlemeye başlamasıyla harekete geçen İngiltere, ilk olarak 1880 yılında Bahreyn şeyhi İsa bin Ali ile bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmayla şeyhin kendisi, varisleri ve halefleri İngiliz hükümetinin onayı olmadan hiçbir yabancı devletle görüşme yapmayacağını garantilemiştir. 1892 yılına gelindiğinde ise "İkili İmtiyaz Anlaşmaları" adı altında ilk olarak Abu Dabi, Dubai, Şarika, Acman şeyhlikleri ile daha sonra da Bahreyn şeyhi ile aynı maddeleri içeren bir

anlaşma imzalanmıştır (Şimşek ve Kaya, 2020, 88). Söz konusu anlaşmanın içeriği şu şekildedir:

Bahreyn şeyhi İsa bin Ali olarak, Basra Körfezi temsilcisi Yarbey A.C. Talbot huzurunda kendim, varislerim, haleflerim adına aşağıdaki şartları ciddiyetle kabul ediyorum ve taahhüt ediyorum.

1. Hiçbir koşulda İngiliz hükümeti dışında herhangi bir güçle anlaşma yapmayacağımı beyan ederim.
2. İngiliz Hükümeti'nin izni olmadan başka bir hükümetin temsilcisinin topraklarımda ikamet etmesine izin vermeyeceğim.
3. Hiçbir koşulda topraklarımdan herhangi bir bölümünü İngiliz Hükümeti dışında kimseye satmayacağım, kullanımına vermeyeceğim (IOR/R/15/1/740, 1820-1914, 10).

Söz konusu anlaşma ile İngiltere, Bahreyn üzerindeki Osmanlı Devleti, İran, Umman, Vehhabiler ve Avrupalı güçleri etkisiz hale getirirken bölge üzerinde nüfuzunun artmasını sağlamıştır (Khuri, 1980, 14). Osmanlı Devleti her ne kadar hâkimiyet mücadelesini devam ettirerek adalar üzerinde hak iddiasında bulunsa da İngiltere, söz konusu anlaşma ile bunu kabul etmemiş ve 1820'den beri Bahreyn'i bağımsız bir devlet olarak kabul ettiğini, şeyh ile anlaşma yoluna gittiğini ve haklarından vazgeçmediğini belirtmiştir (Balcı, 2012, 9).

Bahreyn'e misyonerlik faaliyeti gerçekleştirmek amacıyla 1896'da seyahat düzenleyen Amerikalı misyoner Samuel Marinus Zwemer, Bahreyn'in İngilizlere ait olduğunu ifade ettiği görülmektedir (Yel, 2013, 582). Zira ona göre mevcut lider Şeyh İsa tahtını, 1867'de kurulan İngiliz korumasına borçludur (Zwemer, 1900, 220-229).

3. James Theodore Bent'in Hayatı

19. yüzyılın önemli kâşif, seyyah ve bilginlerinden biri olmayı başaran James Theodore Bent, 30 Mart 1852 tarihinde Leeds, Yorkshire yakınlarındaki Baildon House'da dünyaya gelmiştir. Repton Okulu ve Oxford Wadham College'da eğitim görmüş 1875 yılında da mezun olmuştur (Encyclopaedia, 1910, 746). İki yıl sonra birçok keşif yolculuğunda yol arkadaşlığı yapacak olan Mabel Hall-Dare ile evlenmiştir. Hayatını seyahat etmeye ve keşfe adanmış Theodore Bent'in ilk keşif yolculuğu Ege Adaları'na olmuştur (Bent, 1965, xiii-xiv). Yolculuk sonunda 1884 yılında "Kiklad Adaları veya Ada Yunanlıları Arasında Araştırmalar" başlığı ile hazırladığı raporunu Journal of Hellenic Studies'te yayınlamıştır (Bent and Garson, 1884, 42-59). 1885-1888 yılları arasında eşi ile birlikte Türkiye'nin Antik Roma şehri Kilikya ve güneyinde keşif yolculuğuna devam eden Bent, antik kent kalıntılarını araştırmış ve yayınlamıştır. Sürekli hareket halinde olan Bent'in sonraki yolculukları 1889'da Basra Körfezi'nde bulunan Bahreyn Adası'na ve Güney Afrika, Eritre, Habeşistan, Maskat ve Umman Sultanlığı ile Sudan'a olmuştur. 5 Mayıs 1897'de İngiltere'ye geri dönen Bent, yakalandığı sıtma ateşi hastalığı nedeniyle hayatını kaybetmiştir (Bent, 1965, xiii-xiv).

Dil öğrenme konusunda olağanüstü bir yeteneğe sahip olan Theodore Bent, İtalyanca ve modern Yunancayı akıcı bir şekilde konuşabildiği bilinmektedir. Aynı zamanda arkeolojiye olan ilgisi, 1889'dan itibaren Doğu'nun eski uluslarının veya ırklarının tarihiyle ilgili araştırmalar yapmasına yol açmıştır. Öte yandan Afrika ve Güneybatı Asya'ya yaptığı arkeolojik araştırmalarıyla coğrafya dünyasında tanınan Bent'in 1890 yılında hem üyesi olduğu hem de konseyinde yer aldığı Kraliyet Coğrafya Topluluğu'na keşif raporlarını sunmuştur (Obituary: 1897, 670-671).

4. James Theodore Bent'in Bahreyn Seyahati

19. yüzyılda İngiltere'nin Bahreyn'e yönelik keşif politikası bölgede var olan İngiltere-Osmanlı rekabetiyle doğrudan ilişkili olmuştur. Bu bağlamda Kraliyet Coğrafya Topluluğu, bölgede var olan keşif faaliyetlerini yakından takip etmiş ve söz konusu faaliyetler bilimsel ve politik öneme sahip olmuştur. Nitekim kurumun yayın organlarına sunulan keşif raporları sadece bilimsel bir amaç taşımamaktadır (Külünk, 2026, 207). İngiliz emperyal genişlemesine yardımcı olacak verileri sunan James Theodore Bent'in seyahat raporları, İngiltere'nin çıkarlarına hizmet edecek nitelikte olmuştur.

Bent'in Kraliyet Coğrafya Topluluğu'na sunduğu raporlardan adanın coğrafi özellikleri, limanları, nüfus verileri, ticari faaliyetleri, inci avcılığı, su kaynakları, tarihi ve arkeolojik kalıntıları hakkında bilgileri edinmek mümkündür. Bahreyn'in 19. yüzyıl sonlarında Hindistan yolu üzerindeki konumu, körfez ticaretindeki rolü ve özellikle Osmanlı Devleti ile siyasi çekişme sahası olması göz önünde bulundurulduğunda Bent'in raporu önemli bir kaynak niteliğindedir (Bent, 1890, 1-19). Dolayısıyla Bent'in Bahreyn seyahati ve üzerine hazırladığı raporu; Kraliyet Coğrafya Topluluğu'nun coğrafi keşif söylemi altında ürettiği bilginin, İngiltere'nin emperyalist politikasıyla nasıl bütünleştiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu çerçevede İngiltere'nin siyasi ve ticari ilişkilerinin yönetilmesinde ihtiyacı olan bilgiyi; dünyanın çeşitli bölgelerine seyahat eden seyyahların Kraliyet Coğrafya Topluluğu'na sunduğu raporlardan nasıl temin ettiğini anlamak mümkündür. Sömürgeleştirilmek istenen bölgelerin tarihi, coğrafi, ticari ve sosyal yapıları hakkındaki verilerin Coğrafya Topluluğu'na iletilmesi aslında söz konusu kurumun İngiltere'nin bir nevi istihbarı bilgi ediniminde baş unsurlarından biri olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Kraliyet Coğrafya Topluluğu hakkında bilgi verilmesi gerekmektedir.

Kraliyet Coğrafya Topluluğu, 24 Mayıs 1830 tarihinde İngiltere'de kurulmuştur. Bilginin en önemli ve eğlenceli dalı olarak nitelendirilen coğrafyanın tanıtılması ve yayılması amacıyla bir bilimsel kurumun oluşturulması gerekçesi öne sürülmüştür. Coğrafya biliminin sağlayacağı yararların evrensel olarak hissedilmesi ve insanlık için birinci derecede önem arz etmesi; geniş topraklara sahip Büyük Britanya gibi denizci bir ulusun refahı; dünyanın fiziksel ve politik ilişkilerine dair farklı kavramların bilinmesi gibi sebepler söz konusu kurumun gerekliliğini ortaya koymuştur (Prospectus of the

Royal Geographical Society, 1831, vii-xii). Kraliyet Coğrafya Topluluğu ilk kurulduğunda 460 üyeye sahip olduğu bilinmektedir. Söz konusu üyeler çeşitli faaliyet alanlarında görev almış deniz subayı, ordu subayı, din adamı, devlet adamı gibi seçkin kişilerin dışında; bilim ile doğrudan ilgilenen ünlü botanikçiler, jeologlar, mühendisler, haritacılar ve deniz araştırmacılarından oluşmaktadır. Coğrafya biliminin öneminin farkında olan bu üyeler İngiltere'nin müreffeh geleceği için kurumda aktif bir şekilde çalışmaya başlamışlardır (Markham, 1881, 26). Aynı zamanda kurumun broşüründe, üyesi olup olmadığına bakılmaksızın coğrafi konularda yeterli bir deneyime sahip kişilerden de katkılar almayı beklediğini açıkladığı görülmektedir (Prospectus of the Royal Geographical Society, 1831, x). Bununla birlikte Kraliyet Coğrafya Topluluğu'na Lewis Pelly (Pelly, 1865, 169-191), S. B. Miles (Miles, 1896, 522-537), Kaptan Leachmen (Başlıkla başlayan anonim dergi notu, 1913, 147-148) gibi görevliler tarafından bölge hakkında gönderilen raporlar İngiltere'nin ve kurumun söz konusu coğrafyaya verdiği önemi işaret etmesi açısından önem arz etmektedir. Aynı zamanda İngiltere'nin Hidrografik Ofisi adına Basra Körfezi'nin haritalandırılması faaliyetlerinde bulunan Kaptan A. W. Stiffe'in Bahreyn adaları hakkında Coğrafya Topluluğu'na sunduğu raporu bu önemin bir diğer örneğidir (Stiffe, 1901, 291-294). Coğrafya Topluluğu'nun hem üyesi olan hem de konseyinde yer alan James Theodore Bent'in raporu da kurumun beklentisine cevap verenler arasındadır.

Küresel siyasetteki değişim ve dönüşümlere bağlı olarak herhangi bir sorun yaşanan bölgelere ait veri elde etmek ve belgelere ulaşmak adına İngiltere'nin hükümet yetkililerinin Kraliyet Coğrafya Topluluğu'na başvurduğu bilinmektedir. Bu durum; topluluğun coğrafya bilimini ve İngiltere'nin hedeflerini imparatorluk yönetimiyle birleştirerek emperyalist bir yaklaşım oluşturduğuna işaret etmektedir (Becker, 1874, 301-340). Bu cümleden hareketle James Theodore Bent'in dünyanın çeşitli bölgelerinde İngiltere'nin istihbarı bilgi ediniminin bir parçası olarak hareket ettiğini kuruma sunduğu raporunda görmek mümkündür. Bent, her ne kadar arkeolojik araştırmalar maksadıyla hareket ettiğini belirtse de; genelde Basra Körfezi özelde Bahreyn üzerinde hâkimiyet iddialarında bulunan Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında meydana gelen Bahreyn Adaları meselesinin kritik olduğu bir dönemde pek de iyi niyetli olarak ifade edilmeyecek bilgi toplama girişiminde bulunduğu raporundan anlaşılmaktadır. James Theodore Bent, 1889 yılında gerçekleştirdiği Bahreyn seyahatinin ilk Arabistan yolculuğu olduğunu ifade etmiş ve konuya binaen şu açıklamayı yapmıştır:

İlk Arap seyahatimiz 1889'da gerçekleşti. Basra Körfezi'ndeki Bahreyn Adaları'nı ziyaret ettik. Gizemli höyüklerle ilgili hikâyeler bizi cezbetmişti ve içlerinde neler bulabileceğimizi görmek istedik. Eski bir dünyanın izlerini arayan bir arkeolog, topraktan hazineler çıkarabilir ya da çıkaramayabilir. Ancak istese de istemese de sakinlerinden ve onların tuhaf yaşam biçimlerinden çok şey çıkaracağı kesindir (Bent, 1900, 1).

Bent'in Bahreyn seyahati, İngiltere'nin bölgeyle ilgili bilgilerinin oluşmasına önemli bir kaynak olmuştur. Kraliyet Coğrafya Topluluğu'na sunduğu seyahat raporunda Bahreyn hakkında verdiği bilgiler şu şekildedir:

Bahreyn; Arapçada Bahr yani iki deniz anlamına gelen adalar grubu olarak bilinir. Basra Körfezi'nde, Arabistan'daki El-Hasa kıyılarından yaklaşık 32 kilometre açıktaki aynı adı taşıyan bir koyda yer almaktadır. En büyük ada olan Bahreyn, 43 kilometre uzunluğunda ve 16 kilometre genişliğindedir. Neredeyse tamamı kumlu bir çöl olup, bol su kaynağı ve ara sıra ekili alanlar bulunan palmiye koruları ile bezenmiştir. Adanın merkezinde kireçtaşıdan oluşan 120 metre yüksekliğinde kayalık tepeler bulunur ve bunlara *Cebel Dukhan* yani sis dağı adı verilir. Adanın geri kalanı mercan oluşumundadır. Büyüklük açısından ikinci ada Bahreyn'in kuzeyinde yer alan El-Muharrek'tir. Diğer bir ada Arad'dır ve Strabo ile Ptolemy'e göre Tyros, Tylos, Tharros olarak adlandırılmıştır. Bahreyn'in etrafındaki deniz oldukça sığdır ve Bahreyn ile El-Muharrek'ten iki mercan resifi uzanır ve limanı kapatır. Bu resiflerden büyük gemiler geçemez (Bent, 1890, 1).

Bahreyn ile anakara arasındaki denizin sığlığı Bahreyn'in coğrafi ve ticari önemine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Batlamyus haritasında eski Hint ticaretinin merkezi ve Arabistan'ı boydan boya geçen büyük yolun kervanlarının başlangıç noktası olan Gerrha'yı günümüzdeki El-Katif'in tam karşısına yerleştirmiştir (Bent, 1890, 2). Nitekim söz konusu coğrafyaya seyahat düzenleyen Albay S.B. Miles'in de Gerrha'yı Bahreyn adalarının karşısına yerleştirdiği ve bölgenin ilk büyük uğrak limanı olarak ifade ettiği bilinmektedir (Miles, 1966, 358-359).

Portekizli kâşif Albuquerque 20 Ekim 1854'te Portekiz Kralı'na yazdığı bir mektupta Bahreyn'in elverişli konumundan bahsetmiş; "Hürmüz ve Bahreyn Portekizlilerin elinde olduğunda Basra Körfezi'nin tamamen onların kontrolünde olacağını" iddia etmiştir. İngiliz Binbaşı Durant, bir konsolosluk raporunda "istikrarlı bir yönetim altında Bahreyn'in İran ve Arabistan için Basra Körfezi'nin ticaret merkezi olabileceğini" belirtmiştir. Büyük gemiler Arabistan'ın karşı kıyısına yaklaşamaz. Bu nedenle eski zamanlarda kervan ticareti bu yoldan geçerken tüm mallar Bahreyn'de daha küçük teknelere aktarılacak zorunda kalmıştır. Bahreyn Adaları, Büyük İskender'in zamanından beri inci balıkçılığı ile ünlüdür. Bahreyn'deki başlıca ticaret kenti Mename (Manama) inci tüccarları ve dalgıçları ile iskân edilmektedir. Şu anda inci avcılığında 400 tekne çalışmaktadır. Her teknede yirmi adam bulunur ve her tekne şeyhe vergi öder. Balıkçılık sezonu Nisan'dan Ekim'e kadar sürer (Bent, 1890, 2-3).

Başlıca Araplar camiye, ritüele ve süslemeye karşı çıkan fanatik Vehhabi mezhebine mensuptur. İç kesimlerdeki köylerin sakinleri ise çoğunlukla Şii ve Fars mezhebine mensup kişiler yaşamaktadır ve bu durum geçmişte İran üstünlüğüne işaret etmektedir. Manama'nın yaklaşık 8.000 sakini vardır ve son derece kirli ve hareketli bir çarşısı bulunur. Manama ve El-Muharrek arasındaki denizde tuhaf tekneler bulunur.

Bunlardan biri de *Batîl* adı verilen Umman Sultanının yaklaşık elli yıl önce Bahreyn'i ele geçirmeye çalıştığında yaşanan deniz savaşı sırasında iyi iş çıkaran şeyhin gemileridir. Şimdi ise Körfez tamamen İngilizleşmiş ve korsanlık sona ermişken bu gemiler birer süs eşyası haline gelmiştir (Bent, 1890, 4).

Âl-i-Halife Arapların Uttubi kabilesinin reisleridir. Ailenin şimdiki başı Şeyh İsa bin Ali el Halife tahtını tamamen İngiliz korumasına borçludur. 1867'de İran Şahı ve 1875'te Türkler sorun çıkararak adayı işgal etmek istemiştir. Ancak İngiliz yönetiminin koruması altında Türkler geri püskürtülmüştür. Şeyh İsa bin Ali el Halife tahtına oturmuştur ve o günden beri mutlu bir şekilde bunu sürdürmektedir. Şeyh İsa bin Ali el Halife'nin saraylarından biri El-Muharrek'tedir. Onları ziyaret ettiğimizde eşim fotoğrafları çekti ancak şeyh buna katılmadı (Bent, 1890, 5).

El-Muharrek kasabası, su ihtiyacını denizin altından fışkıran ilginç bir kaynaktan karşılıyor. Bu kaynağa mahab denilir ve kıyı şeridinde benzer nitelikte birkaç kaynak daha bulunur. Bahreyn halkı günlük yaşamında hâlâ Bedevilerin ilkel yaşam tarzını koruyor ve içki ile sigara içilmesi kesinlikle yasak. Bu katı bir Vehhabi geleneğidir. Adalar üzerinde yaklaşık elli köy bulunmaktadır. Bunlar ekili alanları ve hurma ağaç gruplarıyla bilinir (Bent, 1890, 7-8).

Bahreyn'in ziyaret edilmesinin amaçlarından biri hurma bahçelerinin hemen sınırında *Ali* adlı bir köyden başlayan mezar höyükleridir. Bu höyüklerin kökeni ve onları inşa eden insanlar konusunda tam bir belirsizlik mevcuttur. Ancak klasik yazarların ifadelerinden yola çıkarak bunların Fenikelilerin atalarından geldiğine dair genel bir kanaate varılmıştır. Bölge sakinleri Fenikelilerin bu bölgelerden gelen kolonistler olduğunu ifade etmiştir. Kazılar sırasında Fenikelilere ait olduğu açıkça belli olan nesneler gün yüzüne çıkartılmış ve höyüklerin bu tüccar ırkının geniş bir nekropolü* olduğu kanıtlanmıştır. Bu durumda iki varsayımdan biri doğrudur. Birincisi Fenikelilerin Akdeniz'e göç etmeden önce aslen buradan geldikleri ve buranın Puni halkından adını alan Punt ülkesi olduğu; ikincisi ise bu adaların onlar tarafından ölülerinin gömülmesi için kutsal bir yer olarak görüldüğüdür. Bahreyn adalarının ticari önemi birinci varsayımı daha güçlü kılmaktadır. Kazı esnasında sayısız fildişi nesneler elde eden Bent, bunların British Museum'da sergilendiğini ifade etmektedir. Bent'e göre bu eserlerde yer alan süslemelerin çoğu Akdeniz kıyılarındaki Fenike mezarlarında bulunan fildişi eserler ile eşleşmektedir (Bent, 1890, 13-14).

Bent araştırmalarının sonucunda Herodot, Strabo ve Ptolemy'nin Bahreyn adaları yönündeki ifadelerinin her açıdan doğruluğunun olduğu kanıtlar elde ettiğini ifade etmiştir. Bahreyn Fenikelilerden Portekizlilere, Portekizlilerden de İngilizlere geçmiştir. Şimdi İngilizler Basra Körfezi'nin fiili efendileri olarak Bahreyn'in önemini fark etmişlerdir. Eğer Fırat Vadisi Demiryolu açılmış olsaydı ve General Chesney'in komutasındaki keşif ekibinin önerdiği gibi demiryolunun son güzergâhı Kuveyt olsaydı,

* Nekropol, arkeolojik şehirlerde mezarlıkların ve toplu mezar yerlerinin bulunduğu bölgeye verilen isimdir.

Bahreyn adaları son durağa yakınlığı nedeniyle daha fazla önem kazanmış olurdu (Bent, 1890, 17).

James Theodore Bent'in seyahat raporunu dinleyen Coğrafya Topluluğu'nun başkanı söz konusu raporun; kuruma bilgi vermek isteyen bir seyyahın ticaretin olağan yollarından çok uzaklaşmasının gerekli olmadığını kanıtladığını ifade etmiştir. Aynı zamanda kurumun, büyük kıtalar aşarak yeni bölgelerle ilgili istihbarat gönderen Bent'in çabasını memnuniyetle karşıladığını belirtmiştir. Bent, verdiği arkeolojik bilgilere ek olarak Bahreyn Adaları'nın mevcut durumuyla ilgili çok sayıda gözleminde iletilildiğini eklemiştir. Söz konusu bilgiler, Coğrafya Topluluğu konseyi tarafından ilgiyle karşılanmıştır (Bent, 1890, 19).

Bent Bahreyn seyahati ile burada bulunan mezar kalıntılarından en büyük iki tanesi üzerinde çalışmaya yapmış ve Akdeniz'de bulunan Fenike ırkına ait benzer nitelikteki kalıntılar ile karşılaştırmalar yapmıştır (Bent, 1889a, 38). Bent'e göre; Bahreyn adalarının ticari değeri, ticareti seven bu ırkın vatani olma olasılığını artırmaktadır. Bu bağlamda dünya tarihinin farklı dönemlerinde ticarete belirgin bir rol oynayan Bahreyn Adaları, Fenikeliler gibi bir ırk için mükemmel bir yurt olmuştur (Bent, 1889b, 420-421).

Sonuç

Basra Körfezi, tarih boyunca ticari ve siyasi yapısının şekillenmesine neden olan jeostratejik yapısı ile birçok devletin üzerinde hâkimiyet kurmak istediği bir saha olmuştur. Hem Hindistan yolu güzergâhında hem de Akdeniz'e giden yolun üzerinde bulunması ticari önemini artırmış; bölge üzerinde nüfuz mücadelesi 16. yüzyılda Portekizliler ile başlamıştır. Söz konusu nüfuz mücadelesine Hollanda, Fransa, İngiltere gibi Avrupalı devletler ile Osmanlı Devleti de sahip olmuştur. Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılda başlayan hâkimiyet mücadelesine 19. yüzyılda İngiltere'de katılmış ve siyasi nüfuz kurmaya yönelik politikalar geliştirmiştir. Zira İngiltere'nin 19. yüzyıl siyasetinin en önemli meselesi Hindistan yolunu koruma altına almak ve sömürgelerine kıyası olan denizlerde üstünlük sağlamaktır. Öte yandan bölgenin en önemli endüstri ve ticari kaynağı olan inci avcılığının merkezi olması; bu üstünlük sağlama mücadelesinin diğer bir nedeni olmuştur. Bu bağlamda Basra Körfezi'nde Osmanlı Devleti'nin var olması İngiltere için önemli bir tehdit olmuş ve 1820'de başlattığı anlaşmalar geleneğini bu tehdidi ortadan kaldırmak üzere düzenlemiştir. Söz konusu anlaşmaların diğer gerekçeleri köle ticaretinin ve korsanlığının engellenmesidir.

İngiltere, Kızıldeniz ve Basra Körfezi üzerinde bulunan yarı özerk şeyhliklere yönünü çevirmiş ve bu süreçte çeşitli unvanlara sahip görevliler marifetiyle söz konusu coğrafyalar üzerinde keşif araştırmaları yapılmasına zemin hazırlamıştır. Bu araştırmacılarından biri de Bahreyn seyyahı James Theodore Bent olmuştur.

Bahreyn, coğrafi konumu nedeniyle önemli bir ada devletidir ve inci avcılığının merkezidir. Aynı zamanda Basra Körfezi'nin orta kesimindeki en büyük liman ve ticaret merkezidir. Bu özelliği ile deniz ticareti açısından daima ön planda olmuş ve denizci bir devlet olan İngiltere için de önem arz etmiştir. Çünkü İngiltere'nin bölge siyasetinin temelinde sömürgelerine kıyısı olan bölgelerde üstünlük sağlamak isteği bulunmaktadır. Bununla birlikte Bahreyn üzerinde hem Hindistan yolunu güvence altına almak hem de ticari zenginliğinden yararlanmak amacıyla hâkimiyet kurmak istemiştir. Bu politikasını yerel şeyhler ile yaptığı anlaşmalar yoluyla tesis etmeye çalışmış ve kendi kontrolünde yarı özerk bir siyasi yapı meydana getirmiştir.

19. yüzyılın önemli kâşif, seyyah ve bilginlerinden biri olan James Theodore Bent; İngiltere'nin yukarıda ifade edilen politikasını inşa etme sürecine katkı sağlayan isimlerden biri olmuştur. Hayatını seyahat etmeye ve keşfe adan James Theodore Bent, Bahreyn adalarına yaptığı yolculuk ile hem arkeolojik çalışmalara olan ilgisini gerçekleştirmiş hem de dönemin İngiltere'sinin gözde kurumlarından biri olan Kraliyet Coğrafya Topluluğu'na sunduğu seyahat raporu ile önemli bilgi sağlamıştır. Bent raporunda, özellikle Bahreyn şeyhinin İngiliz koruması altında kaldığı sürece hüküm sürmeye devam edebileceğini belirtmesi; İngiltere'nin bölgede varlığının meşrulaştırılmaya çalışıldığının bir nevi göstergesi hüviyetindedir. Bununla birlikte Bent'in verdiği bilgiler İngiltere'nin sömürü düzeninin inşa etme noktasında önemli birer kaynak olmuştur. Aynı zamanda Bahreyn'in arkeolojik kalıntıları arasında yaptığı çalışmalar ile de Bahreyn'in Fenikelilerden Portekizlilere, Portekizlilerden İngilizlere geçtiği ifadesi Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet mücadelesini silmeye çalıştığı izlenimini vermektedir.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazarlık Katkısı

Yazar, çalışmanın tüm aşamalarını tek başına yürütmüştür.

Yazar Çatışması

Yazar, bu çalışmayla bağlantılı herhangi bir mali, kurumsal veya kişisel çıkar çatışmasının bulunmadığını beyan eder.

Benzerlik Taraması

Çalışmanın benzerlik oranı Turnitin programından alınan rapora göre %8'dir.

Finansal Destek

Bu çalışma için herhangi bir finansal destek alınmamıştır

Yapay Zekâ Kullanım Beyanı

Bu çalışmada yapay zekâ araçları yalnızca dil düzenleme ve yazım kontrolü amacıyla kullanılmıştır. Çalışmanın tüm bilimsel içeriği ve sorumluluğu yazarlara aittir.

Teşekkür

Yazar, çalışmanın değerlendirilmesi için katkı sunan hakemlere teşekkür eder.

EXTENDED SUMMARY

This study examines James Theodore Bent's journey to Bahrain in 1889 within the wider framework of British policy in the Persian Gulf and the Ottoman–British rivalry over sovereignty in the region. From the sixteenth century onward, the Gulf became a field of political and commercial competition involving Portugal, the Netherlands, France, Britain, Iran, and the Ottoman Empire. During the nineteenth century, Britain acquired a particularly influential position because the Gulf was essential to the security of the routes to India and because Bahrain occupied a strategic place in regional trade, especially in the pearl-diving economy. The study argues that British exploration in Bahrain cannot be understood solely as scientific curiosity; it must also be evaluated as part of a broader imperial system of knowledge production.

The article first outlines the geopolitical and economic importance of the Persian Gulf and then discusses the historical development of Bahrain. It emphasizes that the Ottoman Empire continued to assert rights over Bahrain, while Britain strengthened its influence through agreements with local rulers. Treaties concluded from 1820 onward, officially presented as measures against piracy, maritime violence, and the slave trade, gradually brought Bahrain and other Gulf sheikhdoms into a political order shaped by British protection. The agreements of 1880 and 1892 further restricted the ruler of Bahrain from establishing independent relations with other powers. This policy enabled Britain to limit Ottoman, Iranian, and other regional claims without establishing a conventional colonial administration.

The study then focuses on Bent's biography, his association with the Royal Geographical Society, and the report produced after his Bahrain expedition. Its method is based on a comparative reading of Bent's published travel accounts, Royal Geographical Society materials, British archival documents, contemporary reports, and relevant secondary literature. Bent's observations included information on Bahrain's geography, ports, freshwater resources, population, religious communities, commercial networks, pearl fisheries, political administration, and archaeological remains. His archaeological interest in the burial mounds and the possible Phoenician origins of Bahrain formed the declared scientific purpose of the expedition. Nevertheless, the range and character of the data he collected also made the report valuable for British strategic and commercial planning.

Bent's political language is particularly significant. By depicting the Gulf as effectively British, presenting Sheikh Isa ibn Ali Al Khalifa's authority as dependent on British protection, and minimizing the Ottoman presence, he contributed to the discursive legitimization of British predominance. His report therefore functioned at two

interconnected levels: it expanded archaeological and geographical knowledge while simultaneously supporting an imperial interpretation of Bahrain's past and present.

The article concludes that nineteenth-century travel writing, geographical research, and archaeology were closely connected to imperial policy. Bent was not merely an independent traveller recording an unfamiliar society; his work formed part of an institutional network in which knowledge gathered by explorers could serve diplomatic, strategic, and economic objectives. The Bahrain expedition illustrates how apparently scientific observation helped Britain define regional interests, justify political intervention, and consolidate influence in the Persian Gulf against both Ottoman sovereignty claims and the competing ambitions of other regional powers.

Kaynakça

- Abdel, İ. A. (1988). *British Policy Towards Bahrein and Qatar (1871-1914)*. Doktora Tezi. Lancaster University.
- Akyıldız, A. ve Kurşun, Z. (2015). *Osmanlı Arap Coğrafyası ve Avrupa Emperyalizmi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Balcı, R. (2012). "Osmanlı Hariciyesinin Hazırladığı 'Bahreyn Adaları Meselesi' Kitapçığı Üzerinden İngiliz Sömürgeciliğine Bakış". *History Studies*, 4/3: 1-33.
- Becker, B. H. (1874). *Scientific London*, London: Henry S. King and Co.
- Bent, J. T. and Garson, J. G. (1884). "Researches among the Cyclades". *The Journal of Hellenic Studies*, 5: 42-59.
- Bent, J. T. (1889a). "The Ancient Home of The Phoenicians". *The Classical Review*, 3/9:420-421.
- Bent, J. T. (1890). "The Bahrein Islands in The Persian Gulf". *Proceedings of The Royal Geographical Society and Monthly Record of Geography, New Monthly Series*, 12/1: 1-19.
- Bent, J. T. (6 July 1889b). "The Mounds of Bahrein". *The Atheneum Journal of Literature, Science the Fine Arts, Music and the Drama*, 3219:38.
- Bent, J. T. (1965). *Aegean Islands*, Chicago: Argonaut INC Publishers.
- Bent, J. T. (1910). *Encyclopaedia Britannica*, Cilt: 3, Baskı: 11, Edinburgh: Cambridge University Press.
- Bent, J. T. and Bent, Mrs. T. (1900). *Southern Arabia*, London: Smith, Elder & Co.
- Bilge, M. L. (1991). "Bahreyn", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 4: 492-495.
- Bilge, M. L. (19912). "Basra Körfezi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 5: 114-117.
- Büyükkara, M. A. (2012). "Vehhabilik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 42: 611-615.
- Charteris, A. H. (1934). "The Bahrein Islands", *Australian Geographer*, 2/4: 7-12.
- Hurewitz, J. C. (1956). *Diplomacy in The Near and Middle East Vol I*, New Jersey: Princeton NJ: D. Van Nostrand.
- Memorial of the Government of the State of Bahrain. (1996). *Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain*, vol. I.
- IOR/R/15/1/735, 1906. 26 Mayıs 2026.
- https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100023193864.0x000036.

IOR/R/15/1/740, 1820-1914. 25 Mayıs 2026.

https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100023193864.0x000004.

Karadeniz, Y. ve Kara, H. (2010). "Bağdat, Basra, Bahreyn ve Necid Bölgelerinde Osmanlı-İngiliz Nüfuz Mücadelesine Dair Layiha". *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı, 165-181.

Kelly, J. B. (1968). *Britain and The Persian Gulf 1795-1880*, Oxford: At The Clarendon Press.

Khuri, F. I. (1980). *Tribe and State in Bahrain*, Chicago: The University of Chicago Press.

Kılıç, S. K. (2014). "19. Yüzyılda Osmanlı İdaresi Altında Basra Vilayeti ve Körfezine İlişkin Bazı Tespitler". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54/2: 319-336.

Koğ, Y. ve Deveci, C. (2014). "İngiltere'nin Basra Körfezi Ajanı Lewis Pelly'nin Katar-Bahreyn Savaşı'ndaki Rolü ve Deniz Barışı Antlaşmaları (1867-1868)". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 39/2: 723-751.

Korkmaz, M. (2018). *Basra Körfezi'nde Osmanlı Denizcilik Faaliyetleri (1847-1919)*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Külünk, F. (2026). "Kraliyet Coğrafya Cemiyeti'nin Türkistan'daki İngiliz Keşif Faaliyetlerindeki Rolü". *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8/16: 199-216.

Başlıkla başlayan anonim dergi notu. "Journey Across Arabia". (1913). *The Geographical Journal*, 41/2: 147-148.

Lorimer, J. G. (1915). *Gazetteer of The Persian Gulf Oman and Central Arabia Vol I, Historical Part I*, Calcutta: Superintendent Government Printing.

Markham, C. R. (1881). *The Fifty Years Work of Royal Geographical Society*, London: John Murray, Albermarle Street, 1881.

Miles, C. S.B. (1896). "Journal of an Excursion in Oman in South East Arabia". *The Geographical Journal*, 7/5: 522-537.

Miles, S.B. (1966). *The Countries and Tribes of The Persian Gulf*, London: Frank Cass & Co. LTD.

"Obituary: James Theodore Bent, F.S.A.", (1897). *The Geographical Journal*, 9/6: 670-671.

Özcan, A. (2000). "İngiliz Doğu Hindistan Şirketi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 22 : 294-295.

Pelly, L. (1865). "A Visit to The Wahabee Capital Central Arabia". *The Journal of The Royal Geographical Society of London*, 35: 169-191.

"Prospectus of the Royal Geographical Society". (1831). *Journal of Royal Geographical Society of London*, 1: vii-xii.

Record of Bahrain Primary Documents 1820-1960 Vol I (1820-1868), (1993). ed. Penelope Tuson, Emma Quick ve Anita L. P. Burdett. Archive Editions.

Rihani, A. (1930). *Around the Coast of Arabia*, Boston: Houghton Mifflin Company.

Stiffe, A. W. (1901). "Ancient Trading Centres of The Persian Gulf: VII Bahrein". *The Geographical Journal*, 18/3: 291-294.

Şimşek, H. F. ve Kaya, S. (2020). "Basra Körfezi'nde Devlet İnşası Süreçlerinde İngiltere'nin Rolü: Bahreyn Örneği". *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 8/1: 82-104.

Umar, Ö. O. (2016). "İngiltere'nin Irak Politikası (1900-1918)", *Kutü'l Amare Zaferi'nin 100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephe Sempozyumu 28-29 Nisan 2016*, haz. Orhan Neçare. Ankara: ATAM, 2016, 559-602.

Yel, A. M. (2013). "Zwemer, Samuel Marinus", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 44: 582-583.

Yurdakul, N. (2018). *İngiltere Ortadoğu'ya Nasıl Girdi*, İstanbul: Kronik Kitap, 2018.

Zwemer, S. M. (1900). *Arabia: the Cradle of İslam*, New York: Fleming H. Revell Company.